

סדרת ניירות מדיניות

חזון והמלצות עבור מערכת החינוך

נחום בלס, כרמל בלנק ויוסי שביט

נייר מדיניות מס' 2012.11

A VISION AND A SET OF RECOMMENDATIONS FOR THE ISRAELI EDUCATION SYSTEM

Nachum Blass, Carmel Blank and Yossi Shavit

Policy Paper No. 2012.11

*** * ***

נחום בלס, חוקר בכיר במרכז טאוב; כרמל בלנק, עמיתת מחקר בתכנית מדיניות החינוך במרכז טאוב, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב; פרופ' יוסי שביט, ראש תכנית מדיניות החינוך במרכז טאוב, חבר החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב. הדעות המובאות להלן הן של המחברים ואינן בהכרח משקפות את דעות מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

מותר לצטט קטעי טקסט קצרים – שאינם עולים על שתי פסקאות – ללא הסכמה מפורשת, ובלבד שיינתן אזכור מלא למקור הציטוט.

חזון והמלצות עבור מערכת החינוך

נחום בלס, כרמל בלנק ויוסי שביט*

תקציר

פרק זה מציג המלצות שמטרתן ליצור בישראל מערכת חינוך ציבורית, איכותית ושוויונית; מערכת אשר תפתח את שעריה לכל ילד וילדה, נער ונערה, ותאפשר לכלל תלמידיה למצות את יכולותיהם ושאיפותיהם. לשם כך, על מערכת החינוך להנגיש ככל שניתן את מסגרות הלימוד לכלל התלמידים המעוניינים להשתלב בהן, מגיל טרום חובה ועד לתואר הראשון, כדי שיוכלו להשתלב בהצלחה כשוויים בין שווים עם בוגרי מערכות החינוך של המדינות המפותחות המתקדמות ביותר ברמה הגלובלית. מערכת זו לא תתעלם משונות אישית, תרבותית או דתית, אך תפעל בנחישות לצמצום אי-שוויון השכלתי בין קבוצות אתניות, מעמדות חברתיים, מגדרים, לאומים וקבוצות דתיות.

בקיץ 2011 התפתחה בישראל, כמו במדינות אחרות, תנועת מחאה רחבה שקראה לשינוי חברתי-כלכלי, ובכלל זה שינוי במערכת החינוך. המפגינים והנהגתם דרשו צדק חברתי וקידום מדינת רווחה. הועלו דרישות להוזלת הדיוור, לשיפור החינוך, להשוואת החלוקה בנטל ועוד. עם זאת, התנועה לא גיבשה דרישות ממוקדות, ונדמה היה שחבריה התקשו להתכנס סביב תכנית פעולה קונקרטיית.

* נחום בלס, חוקר בכיר במרכז טאוב; כרמל בלנק, עמיתת מחקר בתכנית מדיניות החינוך במרכז טאוב, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב; פרופ' יוסי שביט, ראש תכנית מדיניות החינוך במרכז טאוב, חבר החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב.

אנו מודים לעמיתי תכנית המדיניות בתחום החינוך של מרכז טאוב על הערותיהם ותרומתם לנוסח הסופי של מסמך זה. אנו מודים גם לפרופ' יצחק קשת, לד"ר שלמה סבירסקי ולעו"ד נגה דגן-בוזגלו, שהציגו בפני עמיתי התכנית את פרי עבודת הצוותים שהם עמדו בראשם. אף שהסתייענו רבות בתרומתם של כל אלה, האחריות על המסמך כולה של המחברים, והגרסה הסופית אינה מבטאת בהכרח את עמדותיהם.

ראש עיריית ניו יורק, מייקל בלומברג, הגדיר זאת בציניות כשאמר על מפגיני Occupy Wall Street: *They are not sure what they want but they want it*: "הם אינם בטוחים מה הם רוצים, אך הם רוצים זאת עכשיו". על רקע זה התאגדו כמה קבוצות חשיבה בניסיון לצקת תוכן קונקרטי לתוך הלהט של תנועת המחאה הישראלית.

המסמך הנוכחי מתייחס לארבעה "מסמכי מחאה" שהתפרסמו מאז קיץ 2011 ומתמקד בהמלצותיהם בתחום החינוך (לפי סדר פרסום): "יעדים לתיקון החינוך" מאת שלמה סבירסקי ונוגה דגן-בוזגלו ממרכז אדוה; "סדר יום חדש לישראל", הצעה של ראשי מרכז טאוב (שניהם התפרסמו באוגוסט 2011); "דוח הוועדה לשינוי חברתי-כלכלי" (ועדת טרכטנברג), ועדה שמינתה הממשלה כדי לנסח קווי מדיניות קונקרטיים ברוח הדרישה לצדק חברתי (ספטמבר 2011); ודוח הביניים של צוות ספיבק-יונה – ועדת המומחים למען צדק חברתי בראשות יצחק קשת¹. הצוותים השונים כללו אנשי אקדמיה, פעילים חברתיים ואנשי שטח בעלי ניסיון רב בחינוך, והם הקדישו מחשבה רבה לניתוח הכשלים במערכת החינוך ולזיהוי צעדי מדיניות שעשויים לתרום לצמצום פערים ולשיפור רמת ההישגים בקרב תלמידי ישראל.

לימוד יסודי של הדוחות חושף הבדלים חשובים ביניהם, אך ניתן לזהות גם מידה בלתי מבוטלת של הסכמה באשר לכיווני מדיניות מבטיחים. מטרת הפרק היא לנסח את החזון החינוכי המתבסס על הדוחות הללו, לזהות את ההמלצות המרכזיות המשותפות להם – המלצות העשויות לתרום לשיפור ההישגים בחינוך, תוך צמצום פערים בין קבוצות אתניות ורבדים חברתיים בקרב תלמידי ישראל – ולהעריך את עלות יישומן². חלק מהמימון יכול להגיע מהתייעלות תוך-מערכתית, אך כוונת המחברים היא בעיקר להציב את היעדים, ודיון מפורט באמצעים שיסייעו להשיגם יכול להיערך בהמשך.

חשוב לציין כי ההמלצות במסמך אינן מייתרות את תפקידם המכריע של ההורים ושל המשפחות בחינוך הילדים. המחקרים מצביעים על כך שההבדלים העיקריים בהישגים בין תלמידים מקורם בהבדלים ברקע שהם מגיעים ממנו: תלמידים מרקע מבוסס יגיעו להישגים גבוהים יותר בממוצע מתלמידים מרקע מוחלש, גם אם מערכת החינוך תספק תנאים דומים לכולם. מערכת החינוך, ותהא מתקדמת ושוויונית ככל שתהא, אינה מסוגלת להחליף את ההורים ואינה מסוגלת

¹ הדוח הסופי של צוות זה טרם פורסם.

² בסוף הפרק מוצג סיכום קצר ובו עיקרי ההמלצות של כל דוח בנפרד. כמו כן, מובאים שם הקישורים המתאימים לאלו המעוניינים להתעמק בדוחות המקוריים.

לבטל פערים חברתיים שמקורם ברקע התלמידים – תפקיד זה נותר בידיהן של המערכות החברתיות, הכלכליות והפוליטיות. עם זאת, סביר להניח כי גם במצב הנוכחי מערכת החינוך הישראלית אינה תורמת מספיק לצמצום הפערים בין תלמידים המגיעים מרקע חברתי שונה, משום שהיקף ההעדפה המתקנת שהיא נוקטת אינו יכול להתמודד עם עוצמת אי-השוויון הקיים בה. לפיכך, מערכת החינוך בישראל עדיין מעניקה חינוך איכותי יותר לתלמידים המגיעים מרקע חברתי חזק, בזמן שדווקא ילדים מרקע חברתי חלש, שאינם זוכים ליתרונות מבית, זקוקים לחינוך איכותי ולסביבה חינוכית תומכת ומקדמת. הקריאה היום היא להגדיל את היקף ההעדפה המתקנת דווקא בבתי ספר לילדים הבאים מרקע חברתי חלש – כלומר בבתי הספר המוגדרים "נמוכי ציפיות" – ולהרחיב את הפער בין ההקצאות לבתי ספר המשרתים תלמידים מבוססים לבתי ספר המשרתים תלמידים מרקע מוחלש³.

המלצות לפעולה

חיזוק החינוך הציבורי. ההמלצות בהמשך מספקות כלים שונים ומגוונים לשיפור ולחיזוק החינוך הציבורי. עם זאת, הבסיס ליישום ההמלצות צריך להיות מיסוד חשיבות החינוך בסדר העדיפויות הלאומי, הן מבחינה תקציבית והן מבחינה ערכית. חשיבות הנושא בסדר העדיפויות הממשלתי איננה יכולה להישאר בגדר מס שפתיים, והיא חייבת להתבטא באופן הקצאת המשאבים לחינוך בתקציב המדינה. על כן מוצע כי שיעור ההשקעה לתלמיד יוצמד לתוצר לנפש, כך שכאשר המשק צומח והתוצר לנפש גדל, החינוך ייחנה במידה רבה יותר מפירות הצמיחה, ואילו בתקופת מיתון, כאשר התוצר לנפש קטן, ההעדפה לחינוך תתבטא בקיצוץ נמוך יותר בהשקעה הממשלתית בחינוך⁴.

הפסקת תהליכי הפרטה. מערכת החינוך בישראל, בדומה למדינות רבות אחרות, עוברת בשנים האחרונות תהליכי הפרטה. הביטוי העיקרי של תהליכים אלו בישראל הוא מעורבותם של גורמים חוץ-ממשלתיים שונים (מלכ"רים, עמותות, פילנתרופים, הורים ואחרים) במוסדות החינוך הציבוריים. מעורבות זו מאפשרת תוספת משאבים לבתי ספר, ולכן יש מנהלים וועדי הורים הששים לאמץ יוזמות

³ סבירסקי ודגן-בוזגלו, 2011.

⁴ החישוב יתבסס על ממוצע תלת-שנתי או חמש-שנתי, כדי להימנע מתנודות מקריות.

חוץ-ממשלתיות שונות. עם זאת, יוזמות אלו אינן משקפות בהכרח מדיניות מוצהרת של משרד החינוך. יתר על כן, תהליכי ההתקשרות בין גופים אלו ובין בתי הספר אינם בהכרח שקופים ושוויוניים, ולעתים הם ארעיים ותלויים במימון העומד לרשות העמותה. נוסף לכך, התערבות עמותות שונות מתבטאת בהקמת מוסדות חינוך סלקטיביים, המונעים מבני השכבות החלשות להגיע אליהם על ידי גביית שכר לימוד גבוה, או באמצעות מיון תלמידים על סמך כישורים שאינם מתפלגים באופן שוויוני באוכלוסייה.

מעבר להגדלת הפערים בין קבוצות חברתיות, הפרטת המערכת פוגעת בחינוך הציבורי בכך שהיא שואבת מתוכו מורים טובים ותלמידים חזקים. לכן, כחלק בלתי נפרד מלקיחת אחריות של המדינה על החינוך, יש להפסיק את תהליכי ההפרטה במערכת, תוך פיקוח הדוק על מעורבות הגורמים החיצוניים בבתי הספר.

תקצוב מספק. יש להגדיל את תקציבי מוסדות החינוך, כדי שיוכלו לתת לתלמידים שירותי חינוך ברמה גבוהה ללא הזדקקות לתוספות תקציב מגורמים חיצוניים. גביית תשלומי הורים בכל מוסדות החינוך הציבורי תיאסר לחלוטין, ואת כל השירותים והפעילויות של בתי הספר הציבוריים, כולל מתן ספרי לימוד, תממן המדינה. כדי להקטין את הוצאות בתי הספר על רכישת ספרי הלימוד, על משרד החינוך להגביר את הפיקוח על ספרי הלימוד ולהנהיג תכנית לימודים רב-שנתית שתאפשר שימוש חוזר באותם ספרים בשנים שונות. כמו כן, מומלץ שבתי הספר יגבשו, בשיתוף ההורים, דרכים להגבלת הוצאות ההורים על ציוד לימודי נלווה, כגון ילקוטים ממותגים ויומנים.

עלות: כשלושה מיליארד שקלים לשנה⁵.

תקצוב משווה הזדמנויות. למדינת ישראל מחויבות לספק חינוך שוויוני לכלל אזרחיה. כפי שתואר ברקע למסמך, התלמידים מגיעים לבתי הספר מנקודות פתיחה שונות, התלויות ברקע החברתי שלהם. נוסף על כך, הורים מרקע מבוסס מעניקים לילדיהם תמיכה לימודית ומשאבים חומריים המגדילים פער זה לאורך הזמן. על מערכת החינוך להתמודד עם פערים אלו, ולכן חינוך שוויוני משמעותו תקצוב דיפרנציאלי בהתאם לאפיונים החברתיים-כלכליים של תלמידי בית הספר.

⁵ חלק מהעלויות הכרוכות במימוש המלצה זו ייכלל בחישוב הסעיף הבא, ועל כן הערכת העלות מתייחסת רק לביטול תשלומי ההורים. כיום היקף תשלומי ההורים שמאשר משרד החינוך נע בין 250 שקל בגני הילדים ל-1,300 שקל בכיתות י"א-י"ב. בהנחה שהממוצע המותר הוא אלף שקל לשנה, והגבייה בפועל היא כ-1,500 לשנה, הרי שההיקף הכללי הוא כשלושה מיליארד שקלים.

יש לתקצב את בתי הספר ואת הכיתות לפי מספר תלמידיהם ולפי מדד טיפוח אובייקטיבי ואחיד (כגון "מדד שטראוס"), החל בגני הילדים וכלה בבתי הספר העל-יסודיים. קריטריונים אחידים כאלה יקבעו את ההקצאה הממשלתית לתלמיד בשני סלי משאבים: סל תקן, שיגדיר את שעות ההוראה שבית הספר מקבל לתלמיד, וסל שירותים ופעילויות. תקצוב כזה צריך ליצור פער משמעותי (לפחות 50 אחוז) בין ההקצאה לתלמיד המגיע מהרקע החברתי-כלכלי החלש ביותר לזה המגיע מהרקע המבוסס ביותר. הדבר יאפשר הקטנה דיפרנציאלית של הכיתות, מחשוב בתי ספר וכדומה. על התקצוב הדיפרנציאלי להבטיח שכל תלמיד יקבל את מכלול הכלים הדרושים לו כדי להצליח. יש לדאוג שמכלול שירותי החינוך – ובכלל זה היצע מגמות לימוד מספק, מורים בעלי הכשרה נאותה, כיתות לימוד מתאימות, עזרי הוראה ועוד – יעמוד לרשות כל תלמיד.

עלות: סך התוספת לביצוע המלצה זאת מוערך בכשני מיליארד שקלים לשנה⁶ – לא כולל תוספת לבניית כיתות והכשרת מורים שתידרש בשל תוספת שעות לימוד לצורכי ההעדפה המתקנת.

פתיחות ונגישות של מוסדות החינוך. בבתי ספר הנהנים מתקציב ציבורי תיאסר לחלוטין דחיית תלמידים על פי קריטריונים כלכליים, אתניים ולאומיים, או על פי הישגים קודמים. מיון לפי קריטריונים אלו ישמש עילה לשלילת התקצוב מבית הספר. עם זאת, מנהלי בתי ספר יוסמכו להרחיק תלמידים אלימים או בלתי ממושמעים באופן חריג, אשר נוכחותם בבית הספר פוגעת פגיעה קשה ברווחת התלמידים האחרים.

שוויון בתוך מוסדות החינוך. הסללת תלמידים, בין שמדובר בהקצבות ובין שמדובר במגמות לימוד שונות, משפיעה מאוד על יכולתם להשיג תעודת בגרות, המאפשרת להם להמשיך להשכלה הגבוהה ולעמדות מפתח בשוק העבודה. במהלך השנים נותבו קבוצות חברתיות חלשות, לעתים מתוך כוונה טובה של צות בית הספר ורצון לסייע, אל מסלולים שאינם אקדמיים, ובכך הוגדלו הפערים הכלכליים בינו ובין

⁶ האומדן מתבסס על ההנחה שיישום ההמלצה לא יהיה כרוך בגריעת תקציבים מבתי הספר המבוססים, ומבוסס על מודל שגובש במסגרת עבודתה של ועדת דוברת. עבור בתי הספר היסודיים והעל-יסודיים תידרש תוספת של מאה אלף שעות תקן (בעלות מרבית של כחצי מיליארד שקלים). התקצוב הדיפרנציאלי בגני הילדים יעלה כרבע מיליארד שקלים נוספים. ההיקף הכספי של סל השירותים לתלמיד הוא כ-4.75 מיליארד שקלים. החישוב מניח עלות נוכחית של כ-2,500 שקל לתלמיד, כאשר מספר התלמידים בכל המערכת, כולל גני ילדים, מגיע ל-1.9 מיליון. היות שרוב השירותים כבר ניתנים ממילא, ההערכה היא כי תידרש תוספת של כ-1.25 מיליארד שקלים לתקציב משרד החינוך. סך התוספת הנדרשת עבור שעות תקן וסל שירותים עומדת על שני מיליארד שקלים.

הקבוצות החזקות. כדי לספק חינוך איכותי ושוויוני, ייאסרו הסללה והקבצה המנוגדות לרצון התלמיד או הוריו. המעבר ממסלול למסלול או בין הקבוצות יהיה פתוח ונגיש וייעשה בתיאום בין הנהלת המוסד החינוכי לתלמיד ולהוריו. במקביל, על מערכת החינוך לספק לבתי הספר כלים להתמודד עם הטרוגניות התלמידים בכיתות באמצעים פדגוגיים המותאמים לכך.

קביעת תכנית לימודי ליבה מחייבת לכלל התלמידים. תפקיד מרכזי של מערכת החינוך הוא להקנות לכל אחד מבוגריה את הכלים הנחוצים להשתלבות מיטבית בחברה מתקדמת מבחינה טכנולוגית, תרבותית וחברתית. כמו כן, על מערכת החינוך לבסס תשתית ערכית ותרבותית לקידום הלכידות החברתית. אחד התנאים הבסיסיים הנחוצים למילוי תפקידים אלו הוא גיבוש תכנית ליבה מחייבת לכלל תלמידי ישראל. לצד לימודי הליבה, בתי הספר ילמדו תכניות העונות לצרכים, לשאיפות ולערכים הייחודיים של קבוצות וזרמים שונים בחברה, מתוך שאיפה להתאים את דרכי ההוראה ואת תכני הלימוד למגוון הרחב של אוכלוסיית התלמידים – אולם תכניות אלו יילמדו נוסף ללימודי הליבה, ולא במקומם. התקציב יישללו מבתי ספר שאינם מלמדים את תכנית הליבה.

שיפור איכות ההוראה. המהלכים לעידוד ולקידום המורות והמורים בחינוך הציבורי יימשכו ויואצו. מהלכים אלו יתמקדו בשיפור תהליכי גיוס המועמדים להוראה, בהכשרתם טרם ביצוע התפקיד ובמהלכו, בשיפור תנאי ההעסקה, בהעלאת השכר ובשיפור יוקרתו של מקצוע ההוראה. במקביל, יינקטו צעדים מתאימים כדי לעודד את המורים הטובים להתמיד במקצוע ולהקל על המורים שאינם מתאימים לתפקיד לפרוש. דגש מיוחד יינתן לשיפור וקידום מקצועי של שדרת הניהול בבתי הספר וליצירת גיוון תפקידי עבור כלל עובדי ההוראה – וכל זאת ייעשה בשיתוף נציגי המורים.

הרחבת שירותי החינוך. כחלק מהגשמת החזון לחזק את החינוך הציבורי המובא בפרק, יש להרחיב את שירותי החינוך ולהנגיש אותם לכלל הציבור. בשל האמונה כי חינוך בגיל הרך הוא תשתית חיונית ובסיסית לתהליך החינוכי הכולל, מתברי המסמך סומכים את ידיהם על החלטות הממשלה מינואר 2012, המאמצות את המלצות ועדת טרכטנברג בתחום החינוך: ליישם את חוק לימוד חובה בקרב גילאי 3–4, לסבסד צהרונים לילדי הורים עובדים, להרחיב את מספר מעונות היום לגילאי 0–3 ולהאריך את יום הלימודים לגילאי 9–5. עם זאת, המחברים מסתייגים מהכוונה לממן החלטות אלו באמצעות קיצוץ רוחבי בתקציבי כלל המשרדים.

התייחסות להשכלה גבוהה. תהליך החינוך אינו מסתיים בבית הספר התיכון; תנאי הסף לחלק גדול מהמשרות בשוק העבודה הוא תואר אקדמי. כמו כן, התפתחות כלכלית וחברתית מחייבת להנגיש את ההשכלה הגבוהה לחלקים נרחבים בציבור. דרך אחת לעשות זאת היא הלוואות לסטודנטים לתואר ראשון בגובה שכר הלימוד והוצאות המחיה, שמועד פירעוןן מתחיל לאחר גמר הלימודים ומותנה ברמת ההכנסה של הבוגר (יישום של המודל האוסטרלי). עם זאת, לאור הביקורות על המודל⁷ ראוי לחשוב על חלופות נוספות.

⁷ יש שתי ביקורות עיקריות על המודל האוסטרלי: האחת היא שגביית החזר ההלוואות כרוכה בקשיים אדמיניסטרטיביים ניכרים, משום שהיא מחייבת איסוף מידע על גובה ההכנסה של הלווה לאחר תום לימודיו. המענה לביקורת זו הוא האפשרות להצמיד את מנגנון החזר למס הכנסה. הביקורת השנייה היא שסטודנטים חסרי אמצעים יחששו לקחת הלוואות מחשש שיקשה עליהם להחזירן בעתיד, והפתרון האפשרי לכך הוא הסברה טובה יותר והצמדת החזר לרמות הכנסה גבוהות יותר.

הדוחות העומדים בבסיס המלצות (לפי סדר הפרסום)

- **יעדים לקידום החינוך בישראל (דוח מרכז אדוה, סבירסקי ודגן-בוזגלו, 2011)**⁸. הדוח מתמקד בעיקר באי-השוויון הלימודי בין תלמידים בישראל וברמת ההישגים הנמוכה שלהם, ועוסק גם בצורך להנחיל בארץ לימודי ליבה אחידים לצד חינוך התואם את ערכי כל אחת מהקהילות הרבות בפסיפס הישראלי. המלצות המחברים מתמקדות בדרכים לשפר את ההישגים של שני שלישים מהתלמידים בישראל, הלומדים בבתי ספר המכונים "נמוכי ציפיות" ואינם מגיעים להישגים הנורמטיביים של משרד החינוך הישראלי והמבחנים הבין-לאומיים.
- **סדר יום חדש לישראל (הצעת ראשי מרכז טאוב, 2011)**⁹. הדוח מזהה כמה בעיות מרכזיות במערכת החינוך בישראל: רמת ההישגים הנמוכה של התלמידים במבחנים הבין-לאומיים, הפערים הגדולים בין תלמידי ישראל, היעדר לימודי ליבה בחלק גדול והולך מבתי הספר, אי-השוויון בין בתי ספר בחלוקת המשאבים (בעיקר בגודל הכיתות), איכות בלתי מספקת של כוח ההוראה והיעדר שביעות רצון של המורים מתנאי עבודתם. כמו כן, הדוח עוסק בכשלים שונים במערכת ההשכלה הגבוהה.
- **דוח הוועדה לשינוי חברתי-כלכלי (דוח טרכטנברג)**¹⁰. הדוח מקדיש את עיקר תשומת הלב שלו לגילאי 0–9, ומתמקד בהנמכת עלות חינוכם להורים עובדים. המלצותיו העיקריות נוגעות ליישום חוק לימוד חובה חנם בקרב גילאי 3–4, בריכוז הטיפול בגיל הרך במשרד החינוך ובסבסוד ההוצאות לגיל הרך. כמו כן, הוא ממליץ להחיל יום לימודים ארוך בקרב גילאי 3–9.
- **דוח הביניים של צוות המומחים של המחאה החברתית (צוות ספיבק-יונה)**¹¹. הדוח מזהה כבעיה מרכזית את שחיקת החינוך הציבורי בישראל. המלצותיו נועדו להגדיר ולהסדיר את החינוך הציבורי ולעשותו נגיש, שוויוני וחינמי החל בגיל חצי שנה ועד סוף התואר הראשון.

⁸ adva.org/default.asp?pageid=1001&itmid=660

⁹ taubcenter.org.il/index.php/publications/special-issues/taub-center-leadership/lang/he/

¹⁰ hidavrut.gov.il/sites/default/files

¹¹ j14.org.il/spivak/?p=610